

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра економіки, права та управління бізнесом

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

«___»_____2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
за магістерською програмою професійного спрямування
«Економіка, планування та управління бізнесом»

на тему: **«ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА (НА ПРИКЛАДІ ДП «МТП «ЮЖНИЙ»)»**

Виконавець:

студент ФЕУП

Осадчий Максим Леонідович _____
/підпис/

Науковий керівник:

к.е.н, доцент

Доброва Наталя Василівна _____
/підпис/

Одеса 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	
1.1. Дослідження сутності та трактування поняття «конкурентоспроможність підприємства»	6
1.2. Фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства	15
1.3. Методи визначення конкурентоспроможності підприємства.....	19
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДП	
«МТП «ЮЖНИЙ»	
2.1. Загальна характеристика діяльності ДП «МТП «Южний».....	30
2.2. Оцінка платоспроможності та ймовірності банкрутства підприємства.....	41
2.3. Оцінювання рівня конкурентоспроможності ДП МТП «Южний»..	49
2.4. SWOT-аналіз підприємства.....	58
РОЗДІЛ 3. ОБҐРУНТУВАННЯ ШЛЯХІВ ПІДВИЩЕННЯ	
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДП «МТП «ЮЖНИЙ»	
3.1. Визначення пріоритетних напрямів підвищення конкурентоспроможності ДП «МТП «Южний».....	63
3.2. Економічне обґрунтування проекту будівництва комплексу універсальних складів підлогового зберігання.....	71
3.3. Економічне обґрунтування проекту модернізації вугільно- рудного комплексу.....	80
ВИСНОВКИ.....	91
Список використаних джерел.....	95
Додатки.....	101

ВСТУП

Актуальність теми. Особливості сучасних економічних відносин зумовили необхідність пошуку підприємствами інструментів активізації розвитку, які забезпечують їм високий рівень конкурентоспроможності.

Одними з таких інструментів вважаються стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємств, адже їх успішне стійке функціонування визначається конкурентною позицією на ринку. Конкурентоспроможність підприємства передбачає його можливість зберігати або розширювати конкурентні позиції на ринку та впливати на ринкову ситуацію через пропозицію якісних послуг чи продукції, задовольняючи специфічні вимоги споживачів і забезпечуючи ефективність свого функціонування.

Це питання вважається актуальним нині, коли відбуваються докорінні зміни в царині економічних відносин, коли водночас необхідно враховувати вимоги ринку і економічні можливості підприємств та їх потенційних інвесторів. Важливість дослідження посилюється ще й тим, що на конкурентні відносини впливають відкритість економіки та глобалізаційні процеси.

Серед напрямів, що потребують дослідження, доцільно виділити шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства, що суттєво впливає на розроблення стратегії і тактики діяльності підприємств на ринку.

Ця категорія є об'єктом дослідження іноземних та вітчизняних науковців як у межах загальної стратегії конкурентоспроможності: Загорна Т.О., Іванова Ю.Б., Тищенко О.М., Калягин Г.В., Котельніков Д.І. та інші, так і з позицій окремих стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності: стратегічного маркетингу: Антонюк К. І., Должанський І.З., Задорожна С.М., Куденко Н.В., менеджменту Войчак А.В., Соловйов Б.А., організації виробництва: Голубков Є.П., Старостіна А.О., тощо.

Безпосередньо розробленню шляхів покращення конкурентоспроможності підприємства присвячено роботи вітчизняних вчених: К. І. Антонюк, Д. Траута, С. Дібба, Г. Хулея, О.В. Зозульова. У працях

науковців досліджено проблеми, пов'язані з теорією та методологією шляхів покращення конкурентоспроможності підприємства: розглянуто види, рівні, чинники, етапи, стратегії, критерії та інші субкатегорії.

Разом з тим чимало аспектів залишається не розкритими. Поглибленого аналізу, уточнення, узагальнення та вдосконалення потребують причинно-наслідкові зв'язки, існуюча теоретико-методологічна база, основні чинники, що впливають на досліджуваний процес, специфіка його реалізації на різних ринках.

Мета дослідження – теоретичні, методичні та прикладні аспекти розроблення шляхів підвищення конкурентоспроможності ДП «МТП «Южний».

Завдання дослідження:

- дослідити сутність та трактування поняття «конкурентоспроможність підприємства»;
- визначити фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства;
- дослідити методи визначення конкурентоспроможності підприємства;
- надати загальну характеристику діяльності ДП «МТП «Южний»;
- провести оцінку платоспроможності та ймовірності банкрутства підприємства;
- обґрунтувати рівень конкурентоспроможності ДП МТП «Южний»;
- розробити SWOT-аналіз підприємства;
- визначити пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності ДП «МТП «Южний»;
- обґрунтування проекту будівництва комплексу універсальних складів підлогового зберігання.
- обґрунтування проекту модернізації вугільно-рудного комплексу.

Об'єкт дослідження – процес обґрунтування шляхів підвищення конкурентоспроможності ДП «МТП «Южний».

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та прикладних аспектів процесу підвищення конкурентоспроможності ДП «МТП «Южний».

Методи дослідження, які застосовувалися у роботі:

- економіко-математичні: факторний, системно-структурний аналіз;
- економіко-статистичного аналізу: табличний, графічний, групування;
- маркетингові: SWOT-аналіз, спостереження, опитування;
- експертної діагностики: ранжирування, порівняння, оцінювання та інші.

У процесі розробки проекту використанні наступні програмні продукти:

- програма Microsoft Excel – для розрахунку даних за допомогою таблиць та для побудови графічних відображень;
- програма Project Expert – для розрахунку показників економічної ефективності проекту, а також для проведення аналізу чутливості та для аналізу руху коштів Cash-Flow.

Інформаційною базою дослідження є Закони України, законодавчо-нормативні матеріали Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, офіційні дані органів державної статистики України, галузеві інструкції та нормативні документи, наукові публікації та монографічні видання вітчизняних і закордонних учених, матеріали наукових конференцій і досліджень, звіти та аналітичні матеріали відповідних державних органів та ін.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (63 найменування) та 8-и додатків. Загальний обсяг роботи становить 109 сторінок. Основний зміст викладено на 84 сторінках. Робота містить 20 таблиць та 13 рисунків.

Публікації. За результатами виконання кваліфікаційної роботи магістра опубліковано статтю.

Осадчий М. Особливості аналізу ліквідності ДП «МТП «ЮЖНИЙ». *Науковий студентський вісник. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом.* 2020. № 32. С.161.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, основні з яких такі:

1. Поняття конкурентоспроможності було введено М. Портером в праці «Стратегія конкуренції», в якій він розглядає дану категорію як сукупність певних конкурентних переваг об'єкта серед аналогічних на ринку.

Категорія «конкурентоспроможність підприємства» має забезпечуватися такими показниками, як висока виробнича ефективність, яка реалізується завдяки сучасному обладнанню, технологіям, кваліфікованому персоналу та здатністю завоювати й тривалий час утримувати власну ринкову нішу, що реалізується завдяки ефективному використанню принципів маркетингового управління.

2. Для аналізу конкурентоспроможності підприємства на ринку, необхідно дослідження факторів, що впливають на відношення покупців до підприємства та її продукції і як результат – зміна частки продукції підприємства на ринку. Усі фактори конкурентоспроможності можна умовно розділити на зовнішні й внутрішні.

3. Визначення рівня конкурентоспроможності підприємств є складною проблемою, для вирішення якої рядом вітчизняних та зарубіжних авторів застосовуються різні методичні підходи: індикативний, метод ієрархій, різниць, метод конкурентних переваг, експертних оцінок, таксономії тощо. Для визначення рівня конкурентоспроможності підприємства МТП «Южний» у другому розділі використані використані методи: метод рангів та метод балів.

4. ДП «МТП «Южний» – державне стивідорне підприємство, лідер за об'ємами перевалки вантажів в Україні. Підприємство розташоване на північно-західному узбережжі Чорного моря, в акваторії незамерзаючого Малого Аджалицького лиману та є найглибшим портом України.

ДП «МТП «Южний» спеціалізується на перевантаженні та зберіганні навалювальних та генеральних вантажів. Обробка вантажів здійснюється на двох діючих перевантажувальних комплексах: спеціалізованому вугільно-

рудному (причали №№ 5, 6) та комплексу генеральних та навалювальних вантажів (причали №№ 7, 8 та 9), розташованих на східному березі лиману.

5. Проведений аналіз платоспроможності та ймовірності банкрутства підприємства ДП «МТП «Южний» свідчить, що рівень платоспроможності ДП «МТП «Южний» знаходиться на високому рівні.

Показник Альтмана для підприємства складає 10,78. Цей показник свідчить про те, ДП «МТП «Южний» працює успішно і ймовірність банкрутства дуже низька.

6. Оцінювання рівня конкурентоспроможності ДП МТП «Южний» свідчить, що найбільш слабкі позиції підприємство має серед таких конкурентних сил як «наявні конкуренти» та «влада споживачів».

При оцінці конкурентних переваг досліджуваних підприємств, не можна визначити з них чіткого лідера так як різниця в сумі показників невагома. Однак найбільш конкурентним підприємством є ДП «МТП «Южний».

7. Проведений SWOT-аналіз підприємства свідчить що головною для підприємства проблемою є висока частка застарілого обладнання, застарілі технології та дефіцит власних коштів порту для реалізації проектів розвитку інфраструктури.

Варто також помітити, що приймаючи в увагу такі сильні сторони як висока компетентність і кваліфікація в оперативному і фінансовому менеджменті, а також висока технічна озброєність, задовільний стан парку перевантажувального обладнання, ДП «МТП «Южний» може використовувати свої можливості зростання обсягів вантажопотоків, виникнення нових сегментів ринку по вантажах. І за рахунок цього використовувати можливість розвитку інноваційних технологій і змішаних перевезень задля зменшення впливу слабких сторін та погроз на діяльність підприємства.

8. На основі проведеного аналізу ДП «МТП «Южний» було сформовано два найбільш головних пріоритетних напрями (проекти) підвищення конкурентоспроможності.

Перший напрям направлений на диверсифікацію послуг підприємства та представлений проектом будівництва комплексу універсальних складів підлогового зберігання.

Другий напрям направлений на підвищення потужностей підприємства та представлений проектом модернізації вугільно-рудного комплексу.

9. Проект будівництва комплексу універсальних складів підлогового зберігання. Термін окупності капітальних вкладень без урахування періоду будівництва в цілому по проекту складе 5,2 роки, що є прийнятним терміном для об'єктів морського транспорту.

За період розгляду проекту чистий приведений дохід в цілому складе 5,7 млн. грн.

Індекс прибутковості при реалізації проекту перевищує «1», що свідчить про його ефективність.

Внутрішня норма рентабельності в цілому по проекту дорівнює 12,5%, що також свідчить про його ефективність.

Середня норма рентабельності, яка представляє прибутковість проекту, як відношення між середньорічними надходженнями від його реалізації і розміром початкових інвестицій в цілому дорівнює 22,9%. Всі значення рентабельності є прийнятними для даного виду діяльності.

В цілому всі інтегральні показники свідчать про економічну ефективність інвестиційного проекту.

10. Проект модернізації вугільно-рудного комплексу. Термін окупності капітальних вкладень без урахування періоду модернізації в цілому по проекту складе 6,3 роки, що є прийнятним терміном для об'єктів морського транспорту.

За період розгляду проекту чистий приведений дохід в цілому складе 4088,6 тис. грн.

Індекс прибутковості при реалізації проекту перевищує «1», що свідчить про його ефективність.

Внутрішня норма рентабельності в цілому по проекту дорівнює 17,6%, що також свідчить про його ефективність.

Середня норма рентабельності, яка представляє прибутковість проекту, як відношення між середньорічними надходженнями від його реалізації і розміром початкових інвестицій в цілому дорівнює 22,14%. Всі значення рентабельності є прийнятними для даного виду діяльності.

Розраховані інтегральні показники ефективності свідчать про економічну доцільність інвестиційного проекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Етимологічний словник української мови (у 7 томах) / Під ред. О.С. Мельничука, В.Т. Коломійця, О.Б. Ткаченко. Т. 2. К.: «Наукова думка», 1985. 570 с.
2. Скударь Г.М. Управление конкурентоспособностью крупного АО: проблемы и решения. К. : Наук. думка, 1999. 496 с.
3. Андрианов В. Конкурентоспособность России в мировой экономике. *Экономист*. 1997. № 10. С. 37-47.
4. Арнаут І.П. Дослідження підходів щодо дефініції конкурентоспроможності підприємства. *Інноваційна економіка*. 2012. № 3. С. 111-114.
5. Ермолов М.О. Чем отличается конкурентоспособность фирмы от конкурентоспособности товара. Как продать товар на вашем рынке. М.: Мысль, 1990. 364 с.
6. Градов А.П. Экономическая стратегия фирмы : учеб. пособие / ред. А.П. Градов. 2.изд., испр. и доп. СПб.: Специальная литература, 1999. 589 с.
7. Лищишин О.І. Довідник економіста-підприємця (терміни ринкової економіки). Львів, «Б.В.», 1992. 176 с.
8. Мерчанський В.В. Конкурентоспроможність підприємства та управління стратегією його розвитку. Х., 2010. 156 с.
9. Тягунова Н.М. Конкурентоспроможність торговельних підприємств : монографія. Полтав. ун-т економіки і торгівлі. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. 154 с.
10. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінки та стратегія забезпечення. Д.: Видавництво ДУЕП, 2006. 276 с.
11. Портер Майкл Э. Конкуренция/ пер. с англ. ред. Я.В. Заблоцкий. СПб. и др.: Издательский дом «Вильямс», 2010. (A Harvard Business Review Book). 592 с.

12. Бондаренко Г.С. Управління конкурентоспроможністю автотранспортного підприємства: автореф. на здоб. наук. ступ. к.е.н. Харків: ХДЕУ, 2001. 20 с.
13. Винокуров В.А. Организация стратегического управления на предприятии. В.А. Винокуров: Центр экономики и маркетинга, 1996. 458 с.
14. Воронкова А.Е. Стратегічне управління конкурентоспроможним потенціалом промислових підприємств : автореф. дис. д-ра екон. наук. Донецьк, 2001. 32 с.
15. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия Ю.Б. Иванов. Х.: ХНЭУ, 2004. 255 с.
16. Карлофф Б. Деловая стратегия, концепция, содержание, символы. М.: Экономика, 1991. 240 с.
17. Люкшинов А.Н. Стратегический маркетинг. М.ЮНИТИ, 2000. 376 с.
18. Попов С.А. Стратегическое управление: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 4. М.: ИНФРА-М, 1999. 344 с.
19. Фатхутдінов Р.А. Управління конкурентоздатністю організації: Підручник. К.: «Кондор», 2009. 470 с.
20. Шершньова З.Є. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. для студ. екон. спец. усіх форм навч. Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. К.: КНЕУ, 2007. 676 с.
21. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика: Учебно-практическое пособие. 2-е изд. М: Ассоц. Авторы и издателей «Тандем»; Изд. «ГНОМ-ПРЕСС», 1998. 384 с.
22. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. Учебное пособие. М.: Изд. Эксмо, 2004. 544 с.
23. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення:/монографія за ред. О.Г. Янкового. –Одеса: Атлант, 2013. –470 с.
24. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти. Монографія. К.: ДАКККиМ, 2006. 160 с.

25. Шершньова Зоя Євгенівна. Стратегічне управління: Підручник. К. : КНЕУ, 2004. 700с.
26. Чумак Л.Ф. Фактори впливу а формування конкурентоспроможного потенціалу підприємств./ *Економика и управление*. № 1. 2013. с. 62-69.
27. Дикань, В. Л. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства / *Вісник економіки транспорту і промисловості. Серія «Економіка»*. 2011. Випуск 36. С. 100–105.
28. Погребняк, Д. В. Методи діагностики конкурентоспроможності підприємства. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. Збірник наукових праць*. Київ, 2011. Випуск 32. С. 45–51.
29. Рибницький, Д. О. Сучасні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємства/ *Науковий вісник НЛТУ України*, 2010. Випуск 20.9. С. 227–230.
30. Сахно, І. В. Аналіз основних методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємств./ *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*, 2012. № 2, Ч. 2. С. 385–390.
31. Кузьмін, О. Є. Методи аналізування конкурентоспроможності підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*, 2011. Випуск 21.10. С. 159–166.
32. Квятковська, Л. А. Оцінка поточної та довгострокової конкурентоспроможності підприємства/ *Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. *Збірник наукових праць*, 2011. Випуск 26. С. 181–187.
33. Хейс, Р. Стратегический менеджмент: учебник / пер. с англ. Н.И. Алмазовой. М.: ООО «Издательство Проспект», 2003. 32 с.
34. Шевченко, А.С. Конкурентне управлінняСПб.: Изд-во «Питер», 2002. 349 с.
35. Сомова, О. Є. Вартісна оцінка рівня конкурентоспроможності підприємств машинобудування : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. ПВНЗ Європейський ун-т. К., 2008. 19 с.

36. Морський торговельний порт Южний. Порт Южний : веб-сайт. URL: <http://www.port-yuzhny.com.ua/> (дата звернення: 10.09.2020).

37. Стратегічний план розвитку. Порт Южний : веб-сайт. URL: <http://www.port-yuzhny.com.ua/doc/strateg2018.pdf> (дата звернення: 10.09.2020).

38. Нормативна база. Порт Южний : веб-сайт. URL: <http://www.port-yuzhny.com.ua/normativno-pravova-baza> (дата звернення: 10.09.2020).

39. Фінансові результати. Порт Южний : веб-сайт. URL: <http://www.port-yuzhny.com.ua/finansivie-rezultaty> (дата звернення: 11.09.2020).

40. Фактори ризику. Порт Южний : веб-сайт. URL: <http://www.port-yuzhny.com.ua/factory-ryzyku> (дата звернення: 10.09.2020).

41. Причали та виробничі потужності. Порт Южний : веб-сайт. URL: <http://www.port-yuzhny.com.ua/prr2> (дата звернення: 10.09.2020).

42. Положення про конфлікт інтересів ДП «МТП «Южний». Порт Южний : веб-сайт. URL: <http://www.port-yuzhny.com.ua/polozhennya-pro-konflikt-interesiv> (дата звернення: 10.09.2020).

43. Аналіз платоспроможності і ліквідності підприємства. Студопедия : веб-сайт. URL: <https://studopedia.org/10-76600.html> (дата звернення: 10.09.2020).

44. Аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства. Підручники: веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/13820322/ekonomika/analiz_likvidnosti_platospromozhnosti_pidpriyemstva (дата звернення: 10.09.2020).

45. Іванов В. К. Тактичні напрями забезпечення платоспроможності підприємства / *Вісник економічної науки України*, 2009. № 1. С.12-19.

46. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств: Навч. посіб. К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. С. 370 - 373.

47. Фінансові результати 2015р. Порт Южний : веб-сайт. URL: http://www.port-yuzhny.com.ua/doc/fin15_f1_4.pdf (дата звернення: 10.09.2020).

48. Фінансові результати 2016р. Порт Южний : веб-сайт. URL: http://www.port-yuzhny.com.ua/doc/fin16_f2_4.pdf (дата звернення: 10.09.2020).

49. Фінансові результати 2017р. Порт Южний : веб-сайт. URL: <http://www.port-yuzhny.com.ua/doc/zv17forma.pdf> (дата звернення: 10.09.2020).

50. Фінансові результати 2018р. Порт Южний : веб-сайт. URL: <http://www.port-yuzhny.com.ua/doc/fin18res.pdf> (дата звернення: 10.09.2020).

51. Фінансові результати 2019р. Порт Южний : веб-сайт. URL: http://www.port-yuzhny.com.ua/doc/fin19_f9_5.pdf (дата звернення: 10.09.2020).

52. Розрахунок ймовірності банкрутства за моделлю Альтмана. Студоподія. веб-сайт. URL: <https://studopedia.info/5-17257.html> (дата звернення: 10.09.2020).

53. 5 сил Портера.vc.ru. веб-сайт. URL: <https://vc.ru/marketing/69023-5-sil-portera-primer-analiza-s-poshagovoy-instrukciey-i-tablicey> (дата звернення: 10.09.2020).

54. Конкурентний аналіз: п'ятифакторна модель Портера.stud.com. веб-сайт. URL:

https://stud.com.ua/49886/marketing/konkurentniy_analiz_pyatifaktornaya_model_portera (дата звернення: 10.09.2020).

55. ДП «МТП «Чорноморськ». Порт Чорноморськ. веб-сайт. URL: <http://ilport.com.ua/page/port-about/> (дата звернення: 10.09.2020).

56. ДП «Одеський МТП». Одеський порт . веб-сайт. URL: <https://omtp.com.ua/ua/about-port/specifications>.

57. SWOT аналіз бізнесу. project-seo. веб-сайт. URL: <https://project-seo.net/uk/blog-uk/swot-analiz-onlajn-biznesu/> (дата звернення: 10.09.2020).

58. Фатхудинов, Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. М.: Эксмо, 2004. 544 с.

59. Балабанова, Л.В. Стратегічне маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: Навч. посіб. К.: Професіонал, 2006. 448 с.

60. Должанський, І.З. Конкурентоспроможність підприємства: Навч. посіб. К.: Центр навч. л-ри, 2006. 384 с.

61. Луханин, М.И. Основы научно-методического обеспечения оценки реализуемости государственных программ и проектов. К.: КИТ, 2002. 206 с.

62. Черпак І. С., Кошевий М. М. Сутність і зміст поняття модернізації підприємства. URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/2_cherpak.htm (дата звернення: 10.09.2020).

63. Петрович Й. М. Модернізація промислових підприємств як передумова їх ефективного розвитку. *Сучасні проблеми економіки і менеджменту* : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2011. С. 249–250.